

KİTABIYAT

BOOK REVIEW

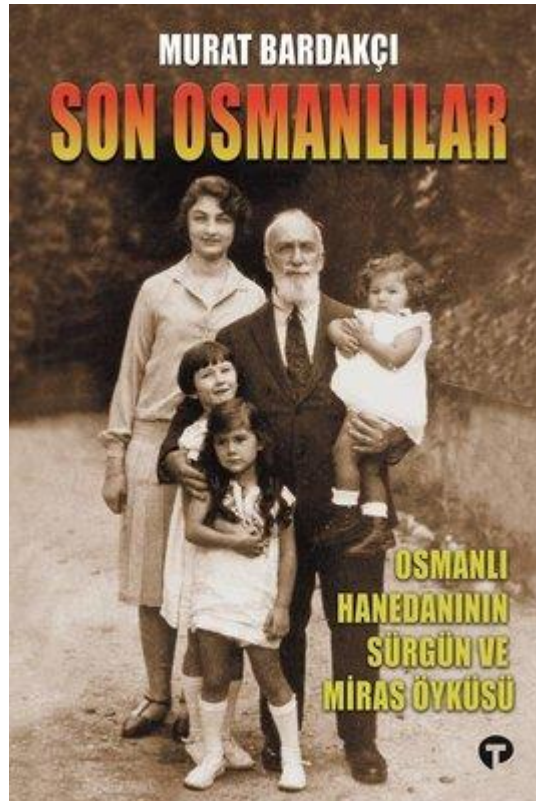
**Murat Bardakçı, Son Osmanlılar, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2021, 416 Sayfa,
ISBN: 9786257231206**

Muharrem Selçuk ÜNAL*

Emekli Kurmay Albay, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 16.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.03.2022

Please cite this paper as follows/Atf için:

Ünal, M. S. (2022). Kitabiyat: Murat Bardakçı, Son Osmanlılar, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2021, 416 Sayfa, ISBN: 9786257231206. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 83-90.

İlk baskısı 1991 Eylül’de yapılan Son Osmanlılar kitabı 30 sene boyunca defalarca baskıdan geçmiştir. Bu zaman zarfında ilk baskılarda yer alan hanedan mensuplarının çoğu hayatlarını kaybetmiş ve doğumlar sonucu Osmanoğulları’nın şeceresinde değişikliklere sebep olmuştur. Eserin 2021 son baskısında ilk kez yayınlanan belgeler, sürgündeki hanedan üyelerinin maddi imkân bulabilmek için sürdürdüğü hukuki mücadeleler ve “Osmanoğulları Aile Albümünden” başlıklı bölümün zenginleştirilmesi kitabın incelenmesine sebep teşkil etmiştir. 1924 Mart’ında Türkiye dışına çıkarılan 155 kişiden oluşan Osmanlı hanedanının 1974’de Türkiye’ye dönmelerine izin verilene kadar geçen sürede, değişik ülkelerdeki yaşam şartları ve yaşanan sıkıntılar ve miraslarla ilgili yaptıkları hukuksal mücadeleler kitabın merkezinde yer alan konulardır. Eser önsöz, 30 sene aradan sonra..., sürgün öncesi ve sonrası, Osmanoğulları’nda aile unvanları, dört ana bölüm, belgeler ve kanunlar, son Osmanlıların 2007’deki şeceresi, son Osmanlıların aile albümlerinden şeklinde içeriklendirilmiş, kitabın ana bölümleri ise; “*Sürgün Manzaraları, Dağılmış Bir Aile, Birkaç Sürgün Mektubu, Efsanevi Miras*” şeklinde düzenlenmiştir.

Yazar önsöz bölümünde 3 Mart 1924’te TBMM tarafından kabul edilen 431 sayılı kanunla Türkiye’ye bir daha dönmek üzere şehzadelere 24 ile 72 saat, kadınlara bir haftayla on gün arasında önem sırasına göre değişen sürelerde 155 kişilik Osmanlı hanedanının yurttan çıkarılmasını konu etmiştir. Bir yıl süreli pasaporta ilave olarak hanedan mensuplarına ikişer bin İngiliz lirası verilmiştir. Bu sürgün süresi hanedanın kadın mensupları için 28, erkekleri için 50 yıl sürmüştür. Çıkarılan kanunla genel af çerçevesinde kadınlar Haziran 1952’de; erkekler ise 1974’te haklarına kavuşmuştur.

“30 sene aradan sonra” başlığıyla bölümünde yazar, 30 sene önce yayımlanan ve günümüze kadar defalarca baskıdan geçen eserini 2021 son baskısı ile hangi konularla zenginleştirildiğini anlatmaktadır.

“Sürgün öncesi ve sonrası” bölümünde 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılması ile Sultan Vahdeddin’in Türkiye’yi terk etmesinin bir gün sonrasında hilafetin Abdülmecid Efendi’ye verilmesi ve 3 Mart 1924’te Hilafetin kaldırılması ile son Osmanlı hanedanının ülkeden çıkarılması konu edilmiştir.

“Sonraki Osmanoğulları’nda aile unvanları” bölümünde ise Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanılan unvanlardan söz edilmiştir. Buna göre Padişah oğulları *şehzade*, padişah ve şehzade kızları *sultan*, sultan kızlarının unvanları *hanımsultan*, oğulları *Sultanzade*, tahta geçmeyen şehzadelerin çocukları da *şehzade* unvanını almaktaydılar.

Eserin birinci bölümü “sürgün manzaraları” adıyla beş alt başlıkta ele almıştır. Yazar, İkinci Abdülhamit’in torunu Mehmed Orhan Efendi ile Fransa Nice şehrinde tanışmıştır. Mehmed Orhan Osmanlı hanedanının en yaşlı erkeği ve hanedanlık devam etmiş olsa Türkiye’de padişah olacak kişidir. Yazarın Mehmed Orhan’la ile yapmış olduğu söyleşi eserinin bu bölümünün ilk alt başlığının konusunu oluşturmaktadır. Orhan, Nice’de 30 metrekarelik bir evde yaşamaktadır. Bu bölümde, Mehmed Orhan, önce Bardakçı ile sürgünden önceki yıllarında İstanbul’da saray hayatındaki anılarını paylaşmıştır. Orhan, öğretim hayatına Şehzadelerin tercih ettiği üç yıl Mekteb-i Sutani’de başlamıştır. Ardından bir yıl sonra Robert Koleji’ne, ardından şehzadeler için Harbiye Mektebine gitmiş ve buradan Mülazım (teğmen) olarak mezun olmuştur. Üç gün sonra

da 67 yıllık Sirkeci Simplon Ekspresi ile sürgün hayatı başlamıştır. Budapeşte, sonra selim amcasının yanı Beyrut, babasının yanı Budapeşte, Nice, Brezilya, Nice, Mısır, Beyrut, Lübnan, Paris, Tiran, Amman, Nice, Paris, Amerika, Hindistan, İspanya, Beyrut, Mısır, Paris'te maceralarla ve yaşam mücadeleleriyle dolu yılları dile getirmektedir. Son olarak dört yıl çalıştığı ve 190 dolar maaşla emekli olduğu Paris'teki Amerikan abidesindeki işinden bahsetmektedir. Burada ki işi Fransa'ya gelen Amerikan askerlerini otomobile alıp mezarlığı gezdirmektir. Orhan, Bardakçı'nın da ikna etmesi üzerine İstanbul'a gelmeye razı olur ve 68 yıl sonra 1992'de vatan topraklarına kavuşur 14 günlük gezi sonrasında Bardakçı'yla birlikte Nice'e döner. Orhan; fabrika işçiliği, şoförlük, Tiran'da pilot eğitiminden sonra İkinci Dünya Harbi sırasında İngiltere'de Amerikalılar bünyesinde pilotluk, Avrupa'da otomobil dağıtıcılığı ve Paris'te Amerika Abidesinde mihmandarlık... yaparak hayatını devam ettirmiştir. 9 dil bilmektedir. Yazar, ikinci kısımda Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan ile Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi ve büyük kızları Neslişah Sultan ve diğer kızları Hanzade Sultan ile Necla Sultan'ın yaşamları konu edilmiştir. Üç Sultan üç Mısır prensi ile evlendirilir ancak; Sultan Neslişah'ın diğerlerinden farkı evlendiği Prens Muhammed Abdülmünyüm 'ün son Mısır hıdivi olmasıdır. Yani Neslişah, Mısır'ın Fist Layd'i adayı olmaktadır. Fakat Mısır'da İkinci Dünya harbi sonrası ihtilal ve ardından cumhuriyet ilanı ve Negip Paşa'nın cumhurbaşkanı seçimi ile hayaller suya düşer, mallarına el konulur. Bölümün diğer kısmında Son padişah Vahdeddin'in torunu Hümeysra Özbaş ele alınmıştır. Özbaş'ın hikayesinin merkezinde San Remo'da ölen Sultan Vahdeddin yer almaktadır. Sultan'ın ölümünden sonra maalesef borçlardan dolayı tabutuna haciz konur, Irak ve Hicaz Krallarından gelen parayla borçlar ödenir ve cenaze kaldırılır. Bölümün dördüncü kısmında Sultan Mehmet Reşat'ın torunu Emine Mukbile Osmanoğlu'nun Nice ve Mısır'daki hikayelerine yer verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki görüşleri alınmıştır. Eserin bölüm sonundaki kısmında, Sultan Abdülhamid'in torunu Mehmed Osman Osmanoğlu konu edilmiştir. Mehmed Osman, Hanedanlık reisliğini, 1992 Mart'ında Nice'te vefat eden Şehzade Mehmet Orhan Osmanoğlu'ndan devralmıştır. Yani Saltanat makamı varisiği onda olacaktır. 81 yıl sonra, 2005'de; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatı ile Türk vatandaşlığına alınmıştır.

Yazar İkinci bölümü “dağılmış bir aile” adlandırmasıyla on bir alt başlıkta kaleme almıştır. Bölümün ilk kısmında başka hanedanlardan Müslüman damatlarla birçok evliliklerin olduğu belirtilmekte; Beşinci Murat'ın torunu Adile Sultan'ın kızı Nelüfer Pope (ikinci kocası Amerikalı Edward Pope) ile Abdülmecid'in kızı Berar Prensisi Dürrüşehvar konu edilmektedir. Nelüfer ve Dürrüşehvar henüz Haydarabat bağımsız bir ülkeyken, Nizam Osman Han'ın oğullarıyla evlendirilmişlerdir. Her iki nikah merasimi Halife'nin Nice'teki ikametgahında yapılmıştır. Nelüfer Hanımsultan 15 yıl sonra bu evliliğe son vermiş ve Amerikalı Edward Pope ile evlilik yapmıştır. Ölümünden sonra kocası Edward'ın miras konusunda yarattığı sıkıntılı durumlar ve bunun aksini iddia edenlerin paylaşımları eserin bu kısımda yer almaktadır. İkinci kısımda Türkiye'ye ilk gelişler konu edilmiştir. Türkiye'ye geliş yasağının 1952 ve 1974 aflarına kadar birkaç defa delindiği görülmektedir. 1939'da çıkan istisnai kanunla Enver Paşa'nın çocukları Sultan Vahdeddin'in torunu Hümeysra Hanımsultan dışında affi delenlerin kadınlar olduğu ve Türkiye'ye “protokole mensup zevat” olarak girdikleri belirtilmektedir. Osmanlıların Türkiye'ye kabullerinin kademeli bir süreç izlediği görülmektedir. Önce hanedanın dul kalan gelin ve damatları; sonra kadın ve kadın soyundan gelen en son

şehzadeler için izin çıkmıştır. 18 Nisan 1949'da kabul edilen 5370 sayılı kanunla dul kalmış gelin ve damatların dönüşüne izin verilmiştir. Sonrasında yazar, Neslihan Sultan'ın anlatımları ile büyükbabası Abdülmed'in Nice'teki yaşamı ve ölümünden sonrası yaşanan olayları dillendirmiştir. Üçüncü kısımda başka tahtlar başlığı altında Osmanlı şehzadeleri içinde, sürgün yıllarında başka ülkelerin tahtları konusunda adı geçenlerin Halife Abdülmed'in oğlu Ömer Faruk, Abdülhamit'in iki oğlu Burhaneddin ve Mehmet Abid, torunu Abdülkerim ve Abdülaziz'in torunu Mahmud Şevket Efendiler olduğu belirtilmektedir. Bunlardan Ömer Faruk Mısır Kralı, Mehmed Abid ise Arnavutluk Kralı'nın damadı olmuşlardır. Dördüncü kısımda Sultan Mehmed Reşad'ın torunu Mahmut Namuk'un hikayesine yer verilmiştir. Kendisi silah ticareti ile uğraşmakta ve Abdülhamid varislerinin Türkiye'deki mallarını alabilmek için kurulan şirketlerde faaliyet göstermekte ve Musul petrolerindeki Abdülhamid'in hisselerinin kurtarılması için çalışmaktadır. Beşinci kısımda Abdülmecid'in oğlunun torunu Ahmed Kerameddin Keredin'in hayatı ele alınmıştır. Kredin, Mustafa Kemal'le 1915'ten itibaren tanışıklığından bahsetmektedir. Ayrıca yazar, Keredin'in Sultan Vahdeddin hakkındaki görüşlerini de burada aktarmıştır. Altıncı kısmın hikayesinde Beşinci Murad'ın torunu Fatma Sultan'ın oğlu Celal Mahmud Refik yer almaktadır. Sofya'da Türkiye hesabına casusluk yapmakla yargılanır ve idama mahkûm edilir. Yedi buçuk yıl hapisten sonra bir Bulgar casusu ile takas edilerek kurtulur, İstanbul'a döner, Türk vatandaşlığına geçer ve İris soyadını alır. 1997 Kasım'ın dan ölümüne kadar İstanbul'da ticaretle uğraşır. Yedinci kısımda, beşinci Murad'ın torununun kızı Sarbonne'de sosyoloji ve psikoloji eğitimi gören Kezine Murad'ın yaşantısından bazı kesitler yer almaktadır. Kezine, 1987 yılında "Ölmüş Bir Prenses Tarafından" isimli kitabı yazmıştır. Bu kitapta annesi Selma Hanımsultanın hayatını anlatmaktadır. Kitabının ikinci kahramanı ise babası Hint Kotwara Mihracesi Seyid Sacid Hüseyin'dir. Satış rekorları kıran kitap Türkçe dahil birçok dile çevrilmiştir. Sekizinci kısımda Gazi Osman Paşa'nın torunu Bülent Henri Osman'ın hayatı konu edilmiştir. Henri Osman doğumundan itibaren Fransız vatandaşıdır. Fransa'da okur, Fransız ordusunda görev yapar ve Fransa'da hayata atılır. Dokuzuncu kısımda Sultan Abdülmecid'in torunu Prens Sabahaddin'in kızı Fethiye Sabahaddin'in hayatına yer verilmiştir. Fethiye, Hanedanlık ve babası Prens Sabahaddin hakkındaki düşüncelerinden bahsetmiştir. Onuncu kısımda İkinci Abdülhamid'in torunu Osman Nami Osmanoğlu kendi anlatımı ile hayat hikayesine yer verilmiştir. İkinci Dünya Savaşının başlaması üzerine Fransız pasaportuna sahip olması nedeniyle askere alınma tehlikesine karşı annesinin mektup yazarak İsmet İnönü'den yardım talebi ve 1952'de çıkan kanun gereği Türkiye'ye gelmek isterken Paris Türk Başkonsolosluğu'nda yaşadığı sıkıntılar konu edilmiştir. Bölümün son kısmında, İkinci Abdülhamid'in ikinci oğlu Şehzade Mehmed Abdülkadir, torunlarından İbrahim Tefik Efendi'nin kızı Fevziye Hayri, kızlarından Şadiye Sultan, en küçük çocuğu Abid Efendi ve "Sami Paşazadeler" adı ile anılan Sultan Abdülhamid'in kızlarından Mediha Sultan'ın oğlu Sami Bey'in çocukları ve torunlarının hayatları, yurt dışına çıkarılmaları ile ilgili duygu ve düşünceleri yer almaktadır. Padişah çocukları arasında en uzun yaşayanı, İkinci Abdülhamid'in kızlarından Şadiye Sultan; en son ölen oğlu ise, yine İkinci Abdülhamid'in en küçük çocuğu Abid Efendi'dir. Yazar, bu bölümde, Mustafa Kemal'in, hanedanın yurt dışına çıkarılmasından sonra sadece bir kişiye mesaj gönderdiğini belirtmektedir. Mesajda Mustafa Kemal'in mecburiyet altında bu kararın alındığı ve duyduğu üzüntüler dillendirilmektedir. Bu mesaj Beşinci Murad'ın torunu Şehzade Osman Fuad Efendi'ye

gönderilmiştir. Fuad, ailesinin başına gelenleri, bir cümleyle özetlemektedir. *Damat Ferid'in yüzünden mahvolduk biz*". Eserde, Sami Bey'in İngilizlerle temaslarının İngiliz arşivlerinde kamuya açık olarak yer aldığı belirtilmektedir. Belgelere göre Prens Sami İngiliz yanlısıdır. İngiltere'den pek hoşlanmayan Halife hakkında Londra'ya bazı bilgiler vermiştir. 7 Kasım 1931 tarihli mektupta, Abdülmecid'in yakında Kudüs'e giderek kendisini halife ilan edileceği yazılıdır. 7 Eylül 1937 tarihli bir İngiliz deniz istihbarat raporunda, Sami ailesinin Türkiye'deki yönetimi devirmek için girişimler yaptığından söz edilmektedir. Rapora göre, "*Osmanoğulları, 1930'lardan başlayarak ikiye ayrılmıştır. Ailenin bir kısmı Alman, bir kısmı İngiliz yanlısıdır. 1926 ve 1932 yıllarında aile iki kez iktidara geçme teşebbüsü yapmasına rağmen sonuç alınamamıştır*" ... İngiltere'ye ulaşan başka raporlarda Almanların Prens Sami'ye Türkiye'ye dönerek tahta geçmeyi teklif ettiklerinden bahsedilmekte, ancak; bu iddiaların ispatlanamadığına dikkat çekilmektedir. Ele alınan diğer bir konuda Abdülmecid ve Abdülhamid soylarının yüzyıllarca devam eden saray çekişmelerinin doğurduğu sonuçlardır. Abdülmecid tahta bulunduğu sırada, veliahd olan kardeşi Abdülaziz'i devreden çıkartarak kendisinden sonra yerine oğullarından birini geçirebilmek için hanedan teamüllerini değiştirme teşebbüslerinde bulunmuş, ancak bunu başaramamıştır. Aziz tarafı ise, aynı şeyi Abdülaziz tahta geçtiğinde uygulamaya kalkmış, oda netice alamamıştır. Abdülaziz tarafının Abdülmecid çocuklarından ve Sultan Vahdeddin'den iyi şekilde bahsetmediğinden söz edilmektedir. Sultan Abdülaziz'in torunu Mehmed Abdülaziz Efendi'nin Fransa'da yaşayan kızı Hürrem Sultan yıllar önce verdiği mülakatta Sultan Vahdeddin hakkında: "*Vahdeddin'in budalalığı yüzünden bütün hanedan mesul tutuldu. Ben Fatihlerden geliyorum. Asil Osmanlı sülalesinden. Vahdeddin'i reddederim*". Diyerek kanaatlerini bildirmiştir. Yazar, Halife Abdülmecid'in Nice'de Türk Konsolosluğu tarafından takibi ve Mısır Kralı Fuad'ın sürgün kanununun çıkmasından oğlu Faruk iktidara gelene Mısır'a giriş vizesinin verilmemesi konularına yer vererek eserinin ikinci bölümünü sonlandırmıştır.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünü "birkaç sürgün mektubu" başlığıyla ele almıştır. Bu bölümde bazı hanedan mensuplarının aralarında yaptıkları mektuplaşmalara yer vermiştir. Eserde yer alan ilk mektup Abdülmecid'in dürünü Haydarabat Nizami Mir Osman Ali Han'a yazdığı mektuptur. Halife Abdülmecid, 2 Mayıs 1939'da yazdığı mektubunda cenazesinin Sultan Vahdeddin'in defnedilmiş olduğu Şam yerine; Hindistan veya Beyrut'a defnedilmesini istemektedir. Diğer bir mektup ise Sultan Abdülaziz'in torunu Gevheri Sultan'ın Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan arasında gerçekleşmiştir. Maddi destek talebinde bulunmuş, destekten sonra Sabiha Sultan'a teşekkür etmiştir. Aynı nedenlerle yazılan diğer mektup ve teşekkür cevabı Sultan Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan ile Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan arasında yaşanmıştır. Yazar sonrasında, 15 Mart 1927'de Halife Abdülmecid Efendi'nin, Sultan Abdülaziz'in torunu Şehzade Mahmud Şevket Efendi'yi hanedan üyeliğinden çıkardığına dair duyuruya yer vermiştir. 1 Temmuz 1931'de ise Beşinci Murad'ın kızı Hatice Sultan'dan Beşinci Murad'ın torunu Şehzade Osman Fuad Efendi'ye yazılan mektubun konusuna yer vermiştir. Konu, Osmanoğlu ailesinin mallarını kurtarmak için kurdukları yabancı sermayeli şirketlerin aile üyelerine ödemesi gereken aylıklarla ilgili yaşanan aksaklıklardır. Hanedan Encümeni'nin, Beşinci Murat'ın torunu Şehzade Ahmed Nihad Efendi'yi aile reisliğine davet ettiği mektup ise 24 1. 1948'de kaleme alınmıştır. Nihad Efendi, bu mektupta Mısır, Avrupa, Hindistan, Amerika, Lübnan ve Suriye'de ikamet edenlerin reisliğine davet edilmekte ve meşgul olacağı konular sıralanmaktadır. Sultan

Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abid Efendi'nin tarihçi İsmail Hakkı Danişmend'e arasındaki yazışmada ise, Şehzade Abid; tarih, Türkiye'ye dönebilme hayalleri ve babası Abdülhamid ile yaşadıkları Selanik sürgününden bahsetmektedir. Sultan Vahdeddin'in damadı Ali Haydar Germiyanoglu'nun padişah kızı olan Ulviye Sultan 1952'de memlekete dönmüşlerdir. Ancak, maddi sıkıntılardan dolayı Ulviye Sultan ilk kocasından kızı Hümeysra Hanımsultan 'la İzmir'de; Ali Haydar Bey de Sultan Vahdeddin'den kalan Çengelköy'deki harap köşkün bir odasında yaşamlarına devam zorunda kalmıştır. Mektuplaşmaların merkezinde Ulviye Sultan'ın maddi sıkıntı içerisinde olan eşi Ali Haydar Bey'i maddi yönden desteklemesi ve kızları Hümeysra Hanımsultan'ın hastalığı yer almaktadır. Bölümün sonunda Sultan Vahdeddin'in Kızı Ulviye Sultan'ın eşi Ali Haydar Bey'in ordudan emekliliği konusunda Genelkurmay Başkanlığına yazdığı mektup yer almaktadır.

Eserin dördüncü bölümü “Efsanevi miras” adlandırması ile iki alt başlık şeklinde düzenlenmiştir. Birinci başlıkta, padişah torunlarının, özellikle Abdülhamid soyundan gelenlerin, 70 yıldan beri sürdürdükleri davalar miras macerası olarak nitelendirilmiştir. Bu miras mücadelesinde en büyük yerin, Abdülhamid'in mallarının geri alınması mücadelesi olduğuna işaret edilmektedir. Osmanlı'da maliye sistemine geçiş dönemine kadar, hazine iki ana kısımdan meydana gelmekteydi. İç (enderun) ve dış (dirun) hazineler. İç hazine sarayda, bizzat padişahın elinin altında olup ihtiyat hazinesi olarak savaş ve mali bunalımlarda para transferleri buradan yapılırdı. Dış hazine ise devletin hazinesi gibi olup, bir çeşit devlet hazinesi idi. Enderun hazinesinde menkullerin dışında gayrimenkullerde bulunmaktaydı. Bunlar padişahın mülkü Emlak-ı Hakan-i; hanedan mensuplarının kullanımlarına ayrılan Emlak-ı Şahane ve gelirleri padişaha ödenen “has” idi. İç hazine, Tanzimat'tan sonra muhasebe sistemlerinin uygulandığı bir kurum haline getirildi; 1855'te Hazine-i Hassa şeklini alarak Abdülhamid'in tahta geçtiği 1876'ya kadar darphane tarafından idare edildi. Yazar, Osmanlı'nın günümüze kadar devam eden miras mücadelesini Abdülhamid'in Osmanlı tahtına oturmasından hemen sonra giriştiği uygulamalarla ilişkilendirmektedir. Abdülmecid'in maliye hazinesine devrettiği, emlak-ı şahanenin tamamını ve padişah haslarının bir bölümü geri alınıp Abdülhamid adına tapulandı. Beşinci Murad'ın emlakine hazine-i hassa adına el konuldu. Menkul malları ile mücevherleri de hazineye geçirilirken, mirasçılara ve alacaklılara bir şey ödenmedi. *(Eleştirel olarak bu icraatın kabul edilemez uygulama olduğu ve gücün hakkaniyet ilkelerine uygun kullanılmadığı düşünülmektedir.)* Hazine-i Hassa 1876'da yeniden örgütlendi ve başına Abdülhamit'e yakınlığıyla bilinen Agop Kazaz Efendi müdür olarak getirildi sonrasında sınırsız gayrimenkul edinme faaliyeti başladı. Agop'tan sonra göreve gelen müdürler döneminde de mülk edinmeler ve yatırımlar devam etti. Teşkilat adeta dev bir yatırım kuruluşu haline geldi. Musul çevresinin hazine-i hassaya kaydedildiği yıllar Bağdat demiryolunun inşaatının devam ettiği yıllara rastlamaktadır. İhale sözleşmesinin bazı maddelerine göre bazı yerlerde 30 kilometre genişliğe kadar uzanan arazilerde çıkmış ve çıkacak yeraltı ve yerüstü servetlerin özellikle Almanlara ait olması öngörülmekteydi. Bu yerler Abdülhamit adına tapulanmıştır. Yazar bu uygulamayı haklı sebep olarak değerlendirmiştir. *(Bu konuda yazarın değerlendirmeleri uygun görülmektedir.)* Çünkü; Mülk veya arazi hükümdara veya hazine-i hassaya ait olduğunda dokunulmazlık kazanmakta, anlaşmalara dayanarakta olsa bunlar üzerinde hak iddia edilememekteydi. 13 Eylül 1908'de emlak-ı şahanenin hazineye devri ve hazine-i hassanın borçlarının ödenmesi için istikraz antlaşması yapıldı. 1909'da Sultan Reşad'ın

yayınladığı iradeyle hazine-i hassadan kalan ne kadar mülk varsa hepsi maliye hazinesine nakledildi ve aynı yıl çıkarılan kanunla hazine-i hassanın borçlarının maliye tarafından ödenmesi kararlaştırıldı. Lozan antlaşması ile hazine-i hassa mallarını iki istisna ile o devletin mülkü olarak kabul edildi. İstisnaların ilki bu mallarla ilgili Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanacak anlaşmazlık halinde La Haye'deki mahkeme hakemlik yapacak ve vereceği karara uyulacak; ikinci istisna ise hak sahipleri gayrimenkullerin şahsi mülkleri olduğunu ispat etmeleri durumunda, bu mülkler sahiplerine derhal iade edilecek. TBMM, Lozan antlaşmasının imzalanmasından sekiz ay sonra 431 sayılı kanunu kabul etmiştir. Hanedan mensuplarını Türkiye dışına çıkararak bu kanun padişah ve hazine-i hassa mülklerinin tamamını devletleştiriyor, hazine mensuplarının şahıslarına ait mülklerini de bir yıl içerisinde tasfiye ediyordu. Yazar, Osmanoğulları'nın bugün bile devam eden miras maceralarının 431 sayılı kanunun tatbik edilmesinden hemen sonra başladığını ve Türkiye içinde ve dışında değişik şekillerde seyrettiğine işaret etmekte ve Osmanlı ailesinin hanedan mallarıyla ilgili mücadelelerinde varisler, tapu idareleri, mahkemeler, hazine ve Yargıtay'ın değişmez oyuncular olduğunu belirtmektedir. Bu arada Diş doktoru Sami Günzberg ve kız kardeşi lili'yle beraber Kadınefendi'lerin vekaletlerini alarak mülklerini ya üzerlerine geçirdikleri ya da sattıkları eserde konu edilmiştir. 1946'da Vahdeddin dışında diğer padişahlara ait malların geri alınmasının önünü açan Yargıtay içtihatı birleştirme kararı almış, ancak; 1949'da yapılan yorumla da padişah adına tapuya kayıtlı malların millete ait olduğu ve mirasçılara intikal edemeyeceğine işaret etmiştir. 1970'li yıllara doğru Türkiye içinde miras mücadelesinde yeni bir yorum ortaya çıkmıştır. Hanedan şimdi padişah mallarının millete ait olduğunu kabul ediyor, ancak; Padişah tahta çıkmadan önce tahsilatlarından artırdıkları paralarla satın almış oldukları mülklerin aileye iadesinin gerektiğini savunuyordu. Yazar, eserin son bölümünün son kısmına Sami Günzberg ile Abdülhamid mirasçılarının vekaletini vereceği İngiliz istihbarat subayı John Bennett ile ilişkiler ve Lozan'da görüşmeler sonunda imzalanan antlaşma sonuçlarını belirterek başlamıştır. Antlaşma sonucu: “İmparatorluk mülkleri, hangi memlekette kaldıysa, oranın malı oldu”. Lozan'da isteğini elde edemeyen aile sınır dışı edildikten sonra Türkiye'deki mal varlıklarına ya el konulmuş ya da mülkleri tasfiye edilmişti. Tek yol artık Türkiye dışındaki malları kurtarabilmektir. Bu durumda sadece Abdülhamid'in mirası değil, hanedanın mülklerinin tamamı için mücadele edilecekti. Sürgün yıllarında hanedanda “Hamid kolu” ve “Mecid kolu” olmak üzere ikiye bölünmüşlük söz konusu idi. Hukuki girişimleri finanse edecek şirketlerle anlaşıldı. İlerleyen zamanda Hamid ve Mecid tarafları şirketler vasıtasıyla iş birliğine gitmişlerdir. Hanedan üyeleri arasında para paylaşımında problemler çıkınca bu iki grup mahkemelik olmuştur. Nice birinci hukuk mahkemesi ardından hakem süreci başlamıştır. Yazar, mahkeme ve hakem süreci ve sonuçlarıyla ilgili belgeye ulaşamadığını beyan etmektedir. Ancak, 1 Haziran 1938'de Halife ile Osman Fuad Efendi arasında yapılan protokolle anlaşmaya varıldığını belirtmektedir. Şirketler aracılığıyla yapılan mücadeleler sürerken, Abdülhamid tarafı bir yandan Musul petrolerindeki hisselerini kurtarma çabasına girişmiş diğer yandan da Yunanistan'da Abdülhamid adına kayıtlı malları Bennett vasıtasıyla alma mücadelesine başlamıştır. Bennett Kavala 'da senette sahtekarlık suçundan tutuklanmış, bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Bundan sonra Bennett Abdülhamid'in miras işinden vazgeçmiştir. Ortadoğu ile ilgili dava ise son duruşmanın yapıldığı Kudüs'te 1947'de sonuçlanmış, İngiliz hâkim Lozan Barış Antlaşması gereği talep edilen arazinin Filistin'e geçmiş olduğuna dair kararını vermiştir.

1970’lerde aile Fransız asıllı Baron de Verdoct ve Ermeni asıllı yardımcısı vasıtasıyla tekrar Musul petrol kuyularını kurtarmak için girişimlerde bulunmuş, Ancak; iddia edilen belgelerin sahte olduğu anlaşılınca bu teşebbüs de sonuçsuz kalmıştır.

Eserin belgeler ve kanunlar bölümünde Osmanoğulları’nın 1938 aile protokolü uyarınca hazırladıkları ve fonların hisselerine göre dağılımını gösteren tablo, Atiye Sultan varislerinin 1938’de aldıkları veraset ilamı ve mahkeme kararları, Osmanoğulları’nın 1960 tarihli veraset ilamı, mahkeme kararı (Sultan II. Mahmud’a ait miras hesap listesi, Fatma Sultan mirasçılarına ait liste, Aliye Sultan’ın mirasçılarına ait liste). Sultan II. Abdülhamid’in 1884 Eylül’deki mal varlığı (Dersaaddet ciheti, Tophane ve Beyoğlu ve Boğaziçi ciheti, Üsküdar ve Kadıköy ciheti, Çiflikat-i Hümayun ve Karyeleri, Çayırklar ve Bostan vesaire, Rumeli ciheti, Anadolu ciheti, Kıbrıs cezaresinde bulunan arazi-i seniye vesaire), son padişah Vahdeddin için 1960’da çıkarılan veraset ilamı ve mahkeme kararı ve Osmanoğulları’yla ilgili Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve bazı hukuki belgeler yer almaktadır.

Son Osmanlıların 2007’deki şeceresi bölümünde, İkinci Mahmud’dan sonra tahta geçen padişahların birbirleriyle akrabalık bağları, Sultan Abdülaziz kolu, Sultan Murad kolu, sultan Abdülhamid kolu, Sultan Reşad kolu, Sultan Mehmed Vahdeddin kolu ve Sultan Abdülmecid’in kızları ve tahta geçemeyen oğullarının aile bağlantılarının şematik gösterimine yer verilmiştir.

Yazar, son Osmanlılar aile albümlerinden bölümünde 107 zenginleştirilmiş görsele yer vererek eserini sonuçlandırmıştır.

Bardakçı, mülakat ve belgelere dayalı kesintisiz sürdürülen miras hukuk mücadeleleri ekseninde zenginleştirilmiş görsellere sahip 416 sayfalık eserini 2021 Ocak’ta okurlarının istifadesine sunmuştur. 155 kişiden oluşan son Osmanlı hanedanı üyelerinin Mart 1924’te yurt dışına çıkarılışından bugüne geriye kalanların öyküleri ele alınmıştır. Konusunda ilk ve tek eser olma özelliğini sürdürdüğü düşünülmektedir. Hanedan mensupları vatanlarından çıkarılmalarından sonra Dünya’nın dört bir tarafında parçalanmış aile yapısıyla amansız hayat mücadelelerine başladıkları ve birbirlerine imkanları ölçüsünde destek olmaya çalıştıkları görülmektedir. Maddi imkansızlıklar neticesinde efsanevi miras hukuk davaları sürecini başlatmışlar; Abdülmecid ve Abdülaziz soyları mücadelelerini başlangıçta ayrı sonrasında birlikte yürütmelerine rağmen yine de bir başarı elde edemedikleri anlaşılmaktadır. Günümüzde de davalarını devam ettirdikleri eserde belirtilmektedir. Hanedan üyeleriyle yapılan mülakatlarda; ülkeden çıkarılmalarına tepki olarak kırılgın oldukları, Mustafa Kemal’e karşı kin beslemedikleri ve Cumhuriyet’in ilanını memnuniyetle karşıladıklarını ifade ettikleri görülmektedir. İkinci Mahmud’dan sonraki tahta geçen padişahların akrabalık bağları ve bunların kollarının şematik sunumu okurlara eseri anlamada kolaylık sağladığına şüphe yoktur. Ancak, yazarın eserinin başında” içindekiler” bölümüne yer vermemesi eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; eserin mülakat ve belgelere dayalı olması, olayların kronolojik olarak ele alınması, açık ve anlaşılır anlatıma sahip olması...nedeniyle ileri seviyede, olabildiğince kapsamlı bir araştırma olduğu düşünülmektedir.